

NOBELI KOMITEE VÕTAB RIIULIST BALTI KIRJANIKE LEKSIKONI

300 Baltic Writers: Estonia, Latvia, Lithuania. A reference guide to authors and their works. Vilnius: Institute of Lithuanian Literature and Folklore, 2009. 388 lk.

...ja asub uurima, kellele idabalti kirjanikest võiks lõpuks anda Nobeli kirjanduspreemia. Kõik on ühtviisi tundmatud, tuleb vaadata, kellest kõige pikemat kirjutatakse. Kõigi aegade eesti kirjanikest hõivab kõige enam veerge (5,5) Jaan Kross. Ju siis on tema kõige suurem eesti kirjanik – aga paraku, surnud. Elavatest, kes? Kaplinski, Rummo – 4, Traat, Valton, Vetemaa – 3,5, Baturin, Kivirähk, Luik, Niit, Runnel – 3, (Andres) Ehin, Kivisildnik, Kõiv, Mihkelson, Saat, Saluri – 2,5. Teised ei tule esialgu arvesse, mõnigi neist on küll leksikonis küündinud juba samale tasemele klassikutega (Kreutzwald, Juhan Liiv – kumbki 2 veergu), aga see ei näita küllap muud, kui vaid seda, et eesti kirjandusel algusi õigupoolest polegi, et see on tühjale kohale tehtud kirjandus, mida sisustavad peamiselt kas praeguses ajakübemes elavad või vastvalt manalasse varisenud kirjamehed. (Jah, peamiselt mehed, sest ülalmainitud 16 Nobeli peakandidaadi seas on naisi vaid 3.)

Nobeli komitee saab leksikonist teada, et tegelikult on suurimaid šansse Nobeli au pälvida hoopis lätlastel (Imants Ziedonis – 4,5 veergu) ja leedulastel (Mykolas Sluckis – ligi 5 veergu, Justinas Marcinkevičius – 4,5).

Nali naljaks – kuigi, jah, mingi tõe-

tera on selles ka. Kõik oleneb sellest, kes neid leksikone teevad. Minu kogemust mööda: inglaste, ameeriklaste või sakslaste tehtud maailmakirjanduse leksikonides torkavad oma rohkusega silma just vastavalt inglise, ameerika või saksa kirjanikud. Selle ingliskeelse Balti kirjanike leksikoni taga aimub eeskätt leedulaste aktiivsus, Leedus on raamat ka ilmunud. Nagu väljaandjad (Eesti Teaduste Akadeemia Uunderi ja Tuglase Kirjanduskeskus; Läti Ülikooli Kirjanduse, Folkloori ja Kunsti Instituut; Leedu Kirjanduse ja Folkloori Instituut) saatesõnas selgitavad, jagati leksikoni võetud kirjanike hulk hea-naaberluse kristlike põhimõtete järgi: iga maa pani välja 100 kirjanikku. Leksikoni peasiht öeldakse olevat „pakkuda pädevat sissejuhatust kolme Balti riigi kirjanduse võtmelisse andmestikku ning aidata kaasa selle edasisele levikule” (lk 6).

Et kolm Baltimaad kõigist (ja eriti keele) erinevustest hoolimata moodustavad ajaloolise ühisüksuse, siis ei esitleta kirjanikke kolme eraldi plokina, vaid raamat kulgeb tähestikulises järjekorras, eesti, läti, leedu kirjanikud läbi-segi: artiklite algusleheküljelt (lk 9) vaatab vastu – kõigist kirjanikest on nähtav ka näopilt – kena lätlanne Inga Ābele (snd 1972), leedulastest tuleb esimesena pagulaskirjanik Jonas Aistis (1904–1973, lk 10–11) ja eestlastest Artur Alliksaar (lk 15–16). Mulle tundub selline põhimõte sümpaatne. Kuigi see praegusel hetkel jääb paratamatult vaid sügavamate protsesside pealispin-

nale, väljendub selles märgiliselt ometi mingi soovitatav Balti tulevikuühtsus.

Ehk kirjutatakse järgmisel aastatuhandel ka Balti kirjanduste võrdlev ajalugu, praegu peame leppima sellega, mis on: see tähendab, et igauks ajab ikkagi peamiselt oma asja ja isegi selles „oma” asja ajamises nähtub erinevusi kolme rahva (või täpsemini, kirjandusteadlaste kolme eri kollektiivi vahel, kes leksikoni on valmis meisterdanud). Eesti leksikonikoostajatele, kellest enamiku sünniaeg on hilisem 1960. aastast, on eriti silmatorkavalt armas nende „oma” aeg: alates 1960. aastast sündinud eesti kirjanikud haaravad leksikonis enda alla 30 veergu (ühtekokku 16 kirjanikku), võrdlusena lätlastel ligi kolm korda vähem: 10,5 veergu (8 kirjanikku). Tõsi, ka leedulased hindavad kõrgelt oma kaasaega (pärast 1960. sündinutele pühendatud 24 veergu), ent kui need jagada 9 kirjaniku peale, siis selgub, et esile on tõstetud vähem, kuid see-eest oma tähendust kindlamalt kinnitanud autorid, nende seas kahjuks ka elust lahkunud Jurga Ivanuskaitė, leedu tuntumaid tänapäevakirjanikke (1961–2007; ligi 4 veergu). Igal juhul paistab silma, et nii leedulastel kui ka lätlastel on kirjanduse uuem, elav osa klassikaga märksa enam tasakaalu viidud kui eestlastel: Donelaitise loomingut kirjeldavad leedulased ja Rainise loomingut lätlased 5 veerul. Kreutzwaldi ja Juhan Liivi „degradeerimisest” 2 veerule ja Koidula mahutamisest 2,5-le võiks ehk ka välja lugeda sedagi, et meie mõistuspärased ja praktilised kaasmaalased kalduvad üldiselt luulele eelistama tüsedamat proosat. (Seda, et teistel rahvastel luuletajad suurema au sees on kui eestlastel, täheldab oma raamatus „Paralleele ja paralleelisme” muuseas Jaan Kaplinski.) Kindlasti ei oleks Sirje Kiin, hiljuti üllitatud Marie Underi eluraamatu autor, rahul sellega, et Undergi, keda ta kusagil on kõrvutanud maailmakirjan-

duse suurkujudega, ei ole leksikoni koostajailt pärvinud enamat tähelepanu kui pelgalt kolmel veerul.

Üsna mõttetu oleks arutleda selle üle, kes leksikonist on välja jäänud. Ma ei tea ühtki rahvuseülest kirjandusleksikoni, mis ülekohtust täiesti vaba oleks. Mida universaalsem ja globaalsem leksikon on, seda napimalt mahub neisse väikeste rahvaste kirjanikke. Keegi ei peaks ka kujutlema, et on olemas mingi rahvusvaheline, rahvuseülene kõiketeadvus, mis oskab kõige väärikamaid kirjanikke rahvuskirjandustest välja noppida. See ülesanne antakse tavaliselt ikka vastava rahvuse kirjandusteadlastele ja edasi sõltub kõik juba nende maitsemeelest ja vaimsest ärksusest. On ka üsna selge, et suurtesse maailmakirjanduse leksikonidesse hõlmatu, mis puudutab väikseid kultuure, jääb ülivaldavalt passiivseks materjaliks. Keegi ei kuulu maailmakirjanduse kaanonisse üksnes sellepärast, et ta on võetud mõnda rahvusvahelisse kirjandusleksikoni. Kaanoni kujundab tõlkimine ja tõlkimisele järgnev (või samaaegne) tõlgendamine. Päril selge, et ükski idabalti kirjanik praegusel hetkel elavas maailmakirjanduslikus kaanonis ei osale. Ega Jaan Krosski sinna päriselt küündinud. Häid ajalooromaanide autoreid jagub maailmas kõikjale, võib-olla on just selles žanris eriti raske esile tõusta. Selleks peab kirjanikul olema oma tugev filosoofia, kahtlen aga, kas Krossil seda ikka oli väljaspool Euroopa valgustusest pärit meheideaali, mis praeguseks ajaks feminismi ja muude uuenduslike suundade survele on õige tugevasti kokku kuivanud.

Kui nüüd siiski nimetada, keda sellest leksikonist – mille peasiht on ju edastada sõnumit heast kirjandusest Baltimaades – ei leia, siis tulevad mul hetkel meelde just mõned meie kirjutavad naised, kes ei ole ka lausa uustulnukad kirjandusväljal, nii et neid ei saadud märgata. Nõustun Cornelius

Hasselblattiga, kes järgmise Interlitteraria (nr 15, ilmub selle aasta sügisel) artiklis tugevasti arvustab naiste kõrvallesurumist senistes eesti kirjanduslugudes. Balti kirjanike leksikonis võinuksid väga hästi eesti kirjandust esindada Asta Põldmäe (tundlik-lüürilise proosa tunnustatud meistrina), Kärt Hellerma (lennuka kujutluse ja ergu kultuurikriitilise läkitusega kirjanik), samuti Mari Vallisoo – Juhan Liivi luuleauhinna kahekordne laureaat. Miskipärast aga on nad unustatud. Ei leidu leksikonis ka Anna Haavat, Maimu Bergi, Helga Nõud ega Aino Pervikut. Vahest on unustatud veelgi.

Õnneks ei ole tänapäeval nendel kirjanikel, kes leksikonidesse pole mahtunud, vaja liigselt kurvastada. Oli aeg, kui kirjandusleksikonide abita oli peaaegu võimatu leida täpsemaid andmeid kirjanike kohta. Leksikonid aegusid samal ajal kiiresti, nii et polnud sugugi lihtne teada, eriti kaugemate maade kirjanike kohta, kas nad on üldse elavate kirjas või juba teises ilmas. XXI sajandi algul on need mured õnneks murtud: internetis leidub aktualiseeritud teavet kõigi vähegi olulisemate kirjanike kohta, paljudel on seal koduleheküljed. Need, kes aga juba lähemat teavet soovivad, leiavad samuti internetist niidid, mida mööda kirjanikele ja nende loomele läheneda. Balti kirjanduste vastu ei ole maailmas just liiga suurt huvi. Vähesed baltofilid oskavad tavaliselt mõnda balti rahvaste keeltest ja leiavad vajalikud materjalid kas eesti-, läti- või leedukeelsetest allikatest.

Õeldu aga ei kahanda sugugi ingliskeelse Balti kirjanike leksikoni väärtust. Ma ei hakka lähemalt eritlema artiklite sisu. Olen täiesti veendunud, et need on kirjutatud täie vastutustundega, iga autor oma parimate võimete kohaselt. Ja ega ka artikli maht ju kõike näita. Nii avaldab Cornelius Hasselblatt, Kreutzwaldi-artikli autor, tegeli-

kult lauluisale kõrget tunnustust, mis siis, et napivõitu kirjutusruumis. Enamik leksikoni autoreid on hästi tajunud oma missiooni: üritada rõhutada juba artikli avaridadest peale ühe või teise kirjaniku erilisust, neid omadusi, mis selle või teise väljapaistvaks teevad.

Leksikoni suurimaid voorusi näen aga selles, et faktide koondamisel on ära tehtud tohutu töö. Igale artiklile järgneb kõigepealt lisandus pealkirjaga „Translations”. Selle alt võib leida andmed kõigi raamatutõlgete kohta, vahenduste kohta kogumikes ja antoloogiates ning paljudel juhtudel isegi viiteid ajakirjades ilmunud tõlgetele. Viited on antud lühenditena, mida leksikoni tagalehekülgedel avab põhjalik nimekiri nii rahvusvahelistest kogumikest kui ka antoloogiatest. See on küll niisugune andmestik, mis peaaegu täielikult puudub näiteks Oskar Kruusi ja Heino Puhveli suurtööst „Eesti kirjanike leksikonist” (2000, esialgsel kujul 1995).

Teine väärt lisand igale artiklile paigutub sektsiooni „Criticism”. Seal leiduvad enamasti päris täpsed andmed selle kohta, kus vastavast autorist võõrkeeltes, peaaesjalikult muidugi inglise keeles on kirjutatud. Ma ei julge midagi lõplikku väita läti ega leedu autorite kohta. Eesti osas panen tähele küll, et artiklite autorid on seda tööd teinud erineva hoolega. Osa näiteks nimetab ajakirjas World Literature Today ilmunud lühiretsensioone, teistel on need jäänud märkamata. Tegelikult need World Literature Today (varasema Books Abroadi) lühiarvustused on olnud üks väheseid Balti kirjanduste väljapoole peegeldusi teispoole meie enda ringkondi. Sellepärast pidanuksid artiklite autorid selle, veerand sajandit Ivar Ivaski juhitud ajakirja Balti-pegeldusi iseäranis silmas pidama. Õnneks ei ole autorite vaateväljast kõrvale jäänud Tartus ilmuv võõrkeelne Interlitteraria, mille üks esmafunkt-

sioone on just nimelt eesti kirjanduse väljapoole projitseerimine uurimuslikus plaanis. Samas väljaandes on avaldatud suuremal hulgal artikleid muudegi väikekirjanduste kohta. Näiteks läti uurija Sergei Kruksi üsna huvitav sotsioloogiline kallakuga võrdlev käsitlus Kreutzwaldi „Kalevipojast” ja Pumpursi „Lāčplēšisest” ilmus Interlitteraria 8. numbris (2003). Vaatasin: paraku ei leidu sellele viidet ei Kreutzwaldi- ega Pumpursi-artikli kriitikaliskas.

Kas Nobeli komitee Balti kirjanike leksikoni riulilt võtab ja sellesse pilgu heidab, seda ma ei tea. Igal juhul aga võiks „300 Baltic Writers” Rootsi Akadeemia Nobeli-komitee, nagu ka maailma suuremate raamatukogude riulil oma koha sisse võtta. Tulevikuks. *Bona fide.*

JÜRI TALVET